

TATJANA SAMARDŽIJA

CRKVARENJE
POBOŽNOST
KAO MASKA

UMESTO UVODA

Čitalac će u narednim redovima, bar u nekoj meri, prepoznati veliki broj vernika koje poznaje, uključujući i sebe samoga. Ipak, ne treba zbog toga sve vernike smatrati licemerima i u obeshrabrenju odustati od traganja za Bogom, niti ovu analizu treba oceniti kao preoštru jer prepoznaje toliko verskih zastranjenja. Premda je versko licemerje učestala pojava, to ne znači da svaki verski licemer pokazuje sve nedostatke koje ćemo pomenuti, niti da se kao takav ne može promeniti i popraviti. Reč je jednostavno o tome, kao što i sama Biblija kaže, da je vera u Boga dug put, koji počinje Božijim pozivom, a našim potpunim neznanjem, prožetim zabludama koje će nestajati postepeno, i to samo u onoj meri u kojoj iskreno i dosledno budemo tražili Božiju istinu i pravdu. Neka nas zato ovo predstavljanje mračnih senki verskog licemerja pokrene da hitamo ka svetlosti poznanja Stvoritelja i Oca:

A put je pravednički kao sjajna svetlost, koja sve više svetli dok ne nastane pravi dan. (Priče 4:18)

Da ljudi ljude progone iz verskih razloga – činjenica je stara koliko i ljudski rod. Pomislimo samo na početne stranice Biblije: već 4. poglavlje Prve knjige Mojsijeve pripoveda nam kako je Kain zamrzeo i ubio rođenog brata – zbog verskih razlika: “Jer dela njegova behu zla, a brata mu pravedna.” (1. Jovanova 3:12) Sam je Bog ukorio Kainovo poimanje vere kao pogrešno, a Aveljevo pohvalio kao ispravno (1. Mojsijeva 4:4,5), što je u Kainu izazvalo veliku ljubomoru. Porodica Adama i Eve bila je prva generacija ljudskog roda, prva porodica, ali istovremeno i prva crkva na Zemlji, osnovana od samog Boga – i već tad je čovek ubio rođenog brata jer ne veruje kao on. Što je još upečatljivije, **nije pravoverni ubio jeretika, nego obrnuto**: onaj koji veruje naopako – lažni vernik – ubio je onoga koji je Boga obožavao na ispravan način, i koga je sam Bog pohvalio. Hiljadama godina kasnije, posle vekova pokolja i miliona žrtava verske netrpeljivosti, ponikavši u narodu koji je sam Bog Biblije mnogo puta označio kao *narod moj* (antisemite, imajte to na umu!), sam Hristos, koga progone vođe tog istog *njegovog* naroda, ističe istu zakonitost:

Jer svako ko zlo čini mrzi svetlost i ne ide ka svetlosti da ne ukore dela njegova, jer su zla.
(Jovan 3:20)

Nedugo posle toga, Hristova smrt na krstu potvrdila je pravilo verskog nasilja: lažni vernik nečiste savesti ubija – u ime odbrane pravoverja ili nacije – istinskog vernika čistog srca, jer pravednost pravoga

predstavlja nemu osudu nepravde nepravednika. Pravednici su živa opomena onima koji ne žele ili ne smeju da slede Božiji glas. Nečista savest grešnika, posebno ako je okrvavio ruke, traži njegove suze i pokajanje, ali on od toga beži, zapadajući u sve teže psihičko stanje: ko izbegava da se u suzama kaje, obično druge tera na plač. Čudna inverzija. Sam Pilat, koga su instrumentalizovali licemerni sveštenici na čelu Božije crkve, bio je svestan da “[Hrista] predadoše iz zavisti” (Matej 27:18; Marko 15:10).

Mogli bismo da kažemo da su krvavi starozavetni “ratovi Gospodnji” – kada je Bog davao nalog Jevrejima da, ulazeći u Hanan, Obećanu zemlju, unište sve idolopokloničke narode, još i objašnjivi, ma koliko strašni bili, u ratničkom kontekstu Starog sveta. Zapravo, u sva vremena su religija i rat išli uporedo, pa se smatralo da bogovi ratuju preko naroda koji su ih slavili. S druge strane, vidimo sramotnu i strašnu istinu: milioni koji su tvrdili da su sledbenici milostivog Hrista, Hrista koji je Petru zabranio da ga nožem brani, sami su dizali mač ne samo na nehrišćane, nego i jedni na druge (npr. u Četvrtom krstaškom ratu 1204. godine). U Južnoj Americi su žrtve konkvistadora, uz blagoslov Katoličke crkve, bili Indiosi; u Francuskoj je od početka 16. veka, posle satiranja katara ili bogumila u 12, 13. i na početku 14. veka, tada svemoćna Katolička toliko progonila protestante da ih je oko četvrt miliona izbeglo u zemlje Zapadne Evrope i Ameriku... O krvavom 20. veku na Balkanu ne treba ni govoriti.

Naravno, lažna pobožnost ne vodi uvek ka krvoproliću, ali svakako, u najmanju ruku, povređuje, razočarava, žalosti i razdvaja ljude.

Milioni ljudi – vernici, agnostici i ateisti – pitali su se vekovima, a pitaju se i danas zašto u raznim religijama ima tako mnogo ljudi koji u ime Boga i vere čine zlo drugima. Da li iz toga treba da zaključimo, kao što čine mnogi ateisti, da je religija sama po sebi generator netrpeljivosti u ljudima i među ljudima, zbog čega je u celosti treba odbaciti kao negaciju humanizma i napretka?

Ako i nismo kategorički antireligiozni, možemo ipak pomisliti da je problem u tome što religija, ili bar neke religije, nemaju moć da izmene čoveka nabolje. Samo, u kojoj to ljudskoj zajednici nema zlotvora i licemera – uključujući i ateiste i antiteiste? Istorija Jugoslavije posle 1945. dovoljna je ilustracija ove činjenice, da i ne pominjemo SSSR, Kinu ili Kampučiju.

Da li licemerje vernika dokazuje da je religija loša i nemoćna? I kako psihološki i duhovno proniknuti u Kainov princip, po kome lažni vernik sledi duboki nagon da uništi istinskog vernika?

Mnogo je napisano o ovom skandaloznom paradoksu. Istoričari će uzroke tražiti u političkim, ekonomskim, čak i astronomskim i klimatskim okolnostima u kojima su pojedinci i grupe dizali ruku na inoverce. Međutim, ovom problemu moguće je pristupiti i iz ugla hrišćanske psihologije, koju psiholog Rasel Vilingam primenjuje u svojoj

kod nas još neprevedenoj knjizi *Relational Masks*.⁵ Naime, Vilingam traga za psihološkim korenima neautentičnih odnosa koje mnogi ljudi izgrađuju sa drugima, a koje on naziva **psihološkim maskama**,⁶ definišući ih na sledeći način:

To su stilovi ponašanja koje često obrazujemo u detinjstvu kako bismo se zaštitili od bola. To su složene grupe stavova i oblika ponašanja svojstvenih svakom od nas. Ove psihološke maske potom služe kao zidovi koji okružuju život sada odrasle osobe, a ti zidovi nas onemogućuju da na dubljem nivou upoznamo druge ljude i da oni poznaju nas. Teško je sagledati sopstvenu psihološku masku jer, što se nas tiče, mi se prema drugima ponašamo u skladu s "onim što jesmo". Ili ne vidimo ništa loše u sebi ili nastojimo da promenimo neke druge sfere svog života, čime maska ostaje nepromenjena. (str. 12)

Postoje različite klasifikacije psiholoških maski, a Vilingam predlaže sledećih šest: strašljivac (*Avoider*), zabavljač (*Deflector*), samooptuživač (*Self-Blamer*), spasilac (*Savior*), napadač (*Agressor*) i pobožnjak (*Spiritualizer*). Svaki od ovih termina sažima specifični mehanizam bežanja od traume koju

⁵ Russell Willingham, *Relational Masks: Removing the Barriers That Keep Us Apart*, InterVarsity Press, 2004.

⁶ Engleski termin je *relational masks*, pošto se ove maske manifestuju u međusobnim odnosima. Mi smo upotrebili pridev *psihološke* kako bismo ih jasno razlikovali od društvenih maski, koje se po potrebi mogu skinuti.

je osoba preživela u vreme razvoja ličnosti, tako da se mehanizam preterane reakcije na traumu pokreće na najmanju naznaku da se bol može ponoviti. Tako strašljivac beži od suočavanja sa problemima jer ne može da podnese ozbiljne i bolne situacije; zabavljač “udara brigu na veselje”; samooptuživač je dežurni krivac, i ne ume da razazna pravu od lažne krivice; spasilac sebe smatra dužnim da rešava sve probleme i pomaže svakome, zbog čega ga iskorištavaju razni paraziti; napadač svoju bol i strah trenutno pretače u kontranapad, ubeđen da je napad najbolja obrana. Dok se prvih pet psiholoških maski manifestuju prvenstveno horizontalno, u svakodnevnim međuljudskim odnosima, dotele se maska pobožnjaka razvija i manifestuje ne samo horizontalno, u kontekstu verske zajednice, porodice i društva – već pre svega, u osnovi, vertikalno, u odnosu prema Bogu. Doduše, pomenutih pet “svetovnih” maski često nastavljaju da “mutiraju” u verskom kontekstu, proizvodeći podvrste pobožnjaka. Zato u verskim zajednicama srešćemo i napadače (koji nastoje da silom “obrate” inoverce i duhovnoj sabraći nametnu svoj verski poredak), strašljivce (posmatrače i poslušnike koji se povijaju kako vetar duva), zabavljače (koji beže u verski plicak i zabavu iz straha od duhovnih dubina i visina), a posebno samooptuživače (kojima učenje o grešnosti svih ljudi samo doliva ulje na vatru samokrivljenja i samokažnjavanja) i spasioce (koji ne umeju da razlikuju Božije spasenje od sopstvenog udela u spasavanju ljudi).

Sušтина svih psiholoških maski je podsvesna izgradnja emocionalnog mehanizma zaštite od drugih, što je reakcija na bol koji su ranije doživeli u kontaktu sa ljudima. One se najizrazitije manifestuju u intimnoj sferi. Maska pobožnjaka daleko je složenija. Naime, vera je istovremeno intimni, tj. privatni, i društveni fenomen: s jedne strane, ona podrazumeva lični odnos svakog vernika sa Bogom i drugim ljudima, a Novi zavet uči da je svaki vernik "hram Svetog Duha" (1. Korinćanima 6:19); s druge, sve religije lokalno ili globalno obrazuju zajednice ljudi koje objedinjuje više ili manje ujednačeno verovanje. Po Bibliji, svaka takva zajednica predstavlja jedno duhovno telo (v. npr. 1. Korinćanima 12. poglavlje ili Efescima 4. poglavlje) koje ispoveda neku zajedničku veru (*kredo, vjeruju*), pri čemu, opet, svaka verska zajednica, kao i njeni članovi, stupa(ju) u različite odnose s inovertnim pojedincima i zajednicama. Svi ovi odnosi unutar zajednice ili među zajednicama podrazumevaju horizontalnu dimenziju religije. Međutim, religija se u svojoj suštini temelji na mogućnosti odnosa, kako verske zajednice, tako i njenih članova, sa transcendentnim Bogom Stvoriteljem (ili, u politeizmu, čitavim nizom bogolikih bića različitog statusa u hijerarhiji svetosti i natprirodnih moći). Upravo stoga što vera dovodi u vezu smrtnog čoveka i nadmoćno duhovno biće, maska pobožnjaka podrazumeva čitav niz složenih mehanizama zaštite ne samo od ljudi, nego i od samog Boga, odnosno od natprirodnih sila.

Između čoveka i Boga, suštinski nejednakih, može postojati nekoliko osnovnih odnosa, zavisno od toga kako čovek doživljava Boga i ko je Bog zaista. Ako je Bog ne samo moćan, nego i okrutan (ili bar ambivalentan), čovek će se bojati i činiti sve da umilostivi to superiorno i opasno biće. Ako je Bog dobar, ali čovek to ne veruje ili ne zna, opet će se u čoveku, svesnom da je slab i grešan, roditi strah i oprez, i religija će se suštinski pretvoriti u napor da se sa takvim Bogom uspostavi odnos nenapadanja, trgovine moćima ili odnos savezništva. Jedini način da se između čoveka i Boga uspostavi odnos poverenja i ljubavi jeste da Bog bude dobar, a da čovek istovremeno veruje da je Bog takav, što će onda u čoveku stvoriti poverenje i uzvraćenu ljubav. Samo u tom je slučaju religija dostojna svoga imena – ona biva “obnavljanje veze” čoveka i Boga – dok sve druge vrste odnosa, koje uključuju strah, pretnju i nepoverenje, pokreću, umesto bliskosti, bezbednu distancu koja kaže: neću ti ništa, nemoj ni ti meni. Tako se donekle može objasniti zašto se pripadnici nekih hrišćanskih crkava, na nekim jezicima, Bogu, Bogorodici i svecima obraćaju sa *Vi* (pored nesumnjivog osećanja stahopoštovanja) – sa distance, premda ni hebrejski ni grčki ni latinski (“sveti jezici”) ne poznaju persiranje ni čoveku ni Bogu.

Suštinski gledano, dakle, pobožnjak predstavlja čoveka koji nije s Bogom uspostavio odnos uzajamne ljubavi, nego od njega preza. Njegova religija podrazumeva, umesto bliskosti i poverenja, bezbednu distancu i ustaljene rituale kojima obezbeđuje

naklonost Sile koja mu je potrebna. Takav odnos oprezne učtive distance pobožnjak održava i sa članovima svoje verske zajednice.

VERSKO LICEMERJE U BIBLIJI

Da bismo prodrli u srž pobožnjakove religije, koja ga ne spaja ni sa Bogom ni sa ljudima, proučićemo fenomen verskog licemerja u Bibliji. Ova knjiga politički nekorektno jedinom pravom proglašava veru oličenu u Isusu Hristu (Jovan 14:6), a istovremeno upozorava na licemerje ljudi laži u samoj zajednici koja se zove njegovim imenom, kao i na zlo koje će ti lažni hrišćani do kraja sveta nanositi iskrenim vernicima u zajednici i izvan nje. Ovu analizu verskog licemerja primenićemo stoga prvenstveno na članove hrišćanskih crkava, svakako ne zbog toga što je hrišćanska zajednica licemernija, već zato što je upravo u Bibliji paradoks verskog licemerja daleko najdublje, najotvorenije i naskrenije predstavljen, a u istorijskom iskustvu Hrišćanske crkve i jasno posvedočen. Istovremeno, sve ono što bude mo rekli o pobožnjacima u hrišćanstvu biće primenjivo na versku praksu svih verskih zajednica i sistema, pa čak, u nekoj meri, i na ateističke zajednice – jer, ne zaboravimo, i verovanje da nema Boga takođe predstavlja veru (pogotovo onda kada taj proklamovani ateizam nije ništa drugo do antiteizam – u prevodu, “nema Boga jer ga ne želimo”). Za razliku od nekih drugih vera, autentično biblijsko hrišćanstvo podrazumeva samokritiku:

Jer kad bismo **sami sebe rasuđivali**, ne bismo osuđeni bili. (1. Korinćanima 11:31)

Sami sebe okušajte jeste li u veri, **sami sebe ispitajte**. (2. Korinćanima 13:5)

Koja druga sveta knjiga osim Biblije istovremeno uzvišuje Spasitelja, a kritikuje njegove sledbenike, posebno verski sistem izgrađen na zloupotrebi Hristovog imena, podvlačeći kontinuiranu podeľjenost crkve na autentične vernike i licemere?

Razmotrimo tekst iz Novog zaveta u kom Hristos upozorava svoje učenike na progonstva koja ih očekuju – neposredno pre nego što će i njega samoga uhapsiti, mučiti i pogubiti rimska vlast, i to na temelju lažnih optužbi vođa njegove sopstvene verske zajednice:

Ovo vam kazah da se ne **sablaznite** [grč. *skandalidzo*, 'skandalizovati, saplesti, oboriti']. Izgoniće vas iz zbornica [tj. bogomolja]; a doći će vreme kad će svako ko vas **ubije** misliti da **Bogu služi**. I ovo će činiti jer **ne poznaše Oca ni mene**. (Jovan 16:1-3)

Sam ovaj kratki navod sažima uzroke, manifestacije i posledice verskog licemerja i verske netrpeljivosti. Hristos najpre ukazuje na svrhu sa kojom učenicima nagoveštava progonstvo koje ih čeka: da se ne obeshrabre i duhovno ne padnu. On želi da ostanu na nogama, postojani u veri, da se ugledaju na njega, a ne na ljude, makar to bile i verske vođe. Potom im Hristos jasno naznačuje obim verskog

progonstva: ne samo da će ih isterivati iz verskih objekata i izopštavati, nego će ih doslovno ubijati – u uverenju da je nasilje nad inovercima oblik službe Bogu. Kainov duh. Kako je tako nešto moguće? Zato, objašnjava Hristos, što revni verski progonitelji zapravo **ne poznaju** ni Boga ni Hrista, koji je “obličje Boga koji se ne vidi” (2. Kor. 4:4), tj. zato što nisu doživeli duhovno jedinstvo sa Bogom. To su ljudi koji žive u Božijoj kući, ali im je Bog stranac, a verski žar koji ih nadahnjuje nije od Boga. Podvucimo još jednom: oni nisu verski progonitelji zato što nema Boga – Hristos je došao da otkrije da Bog postoji i da je dobar – ili zato što je sama njihova religija pogrešna – naprotiv, Hristos kaže Samarjanki da je “spasenje od Jevreja” (Jovan 4:22). Oni su progonitelji zato što i **onima koji su Božiji ukućani Bog može biti stranac** (v. na primer Matej 25:24,25). U istoriji Hrišćanske crkve, mnogobrojni su teolozi, posebno na Zapadu, Hristove reči primenjivali samo i isključivo na Jevreje, nazivajući ih “bogoubicama”, i time opravdavali bezbrojne pogrome, pojedinačne zločine, pljačku i poniženja koja su “hrišćani” nanosili Jevrejima. Time su svesno ili nesvesno ignorisali duboke implikacije Hristovih reči: njegovo upozorenje odnosi se na progonstvo među njegovim sledbenicima do kraja sveta, a ne samo na verske licemere Hristovog vremena! Lažni vernici u hrišćanstvu i drugde progone svoju sabraču zato što ta sabrača poznaju Boga i slede ga, a oni, pobožnjaci, Boga ne poznaju: